

Out of Art – actuele outsider art/contemporary outsider art

Legs Boelen

In 1992 schreef Legs Boelen de publicatie 'Art in Prison' over kunstwerken van jonge gedetineerden. Vier jaar later beleefde het boekje wegens enorme belangstelling, een herdruk. Voor het eerst had iemand dit soort geïsoleerd ontstane kunst in Nederland naar buiten gebracht. Zelfs het NOS journaal besteedde er aandacht aan. Ik vond het tijd om nader kennis te maken met de auteur van deze uitzonderlijke publicatie en conservator van een collectie gevangenskunst.

In een gekooide wereld

Een lange, rechte weg voert langs het Molukse woonoord Lunetten en een uitgestrekt terrein van Defensie, naar de Justitiële Inrichtingen Vught. Het parkeerterrein wordt gedeeld met dat van Monument Kamp Vught. Hier wordt de herinnering levend gehouden aan het concentratiekamp dat hier in de Tweede Wereldoorlog zo velen van de vrijheid beroofde. De gevangenis bevindt zich op het terrein van dit voormalige kamp en ligt verscholen achter een 6 meter hoge muur.

Op een heldere, zonnige ochtend meldde ik me aan de poort. Na een uitgebreide screening kon ik opgelucht naar de wachtruimte waar Legs Boelen me opving. In het personeelsrestaurant vertelde hij al sinds 1976 in de gevangenis te werken; vooral toen als een vreemde vogel in deze gekooide wereld.

Aanvankelijk begon hij in de sfeer van de zogenaamde 'nuttige huisvlijt', waarbij gedetineerden praktische objecten maakten, zoals vogelhuisjes, emailwerk en leren portemonnees. Het was een totaal andere wereld dan de kunstacademie die Boelen in Den Bosch had afgerond. Door zijn artistieke achtergrond, zijn kennis van materialen en technieken én zijn vernieuwende ideeën, kon hij deze nuttige huisvlijt geleidelijk ombuigen naar meer creatieve expressie. Zo kregen de gedetineerden de kans 'hun eigenheid' te ontdekken. Volgens Boelen kunnen zij door het werken met diverse materialen en technieken hun grenzen op artistiek vlak verleggen. Dit is belangrijk voor hun zelfbeeld en voor het behouden van individualiteit in een omgeving die dat vrijwel niet toelaat. Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft de kunstzinnige vorming zich binnen de dagprogramma's van de meeste penitentiaire inrichtingen inmiddels een vaste plaats verworven.

De dood ruiken

Langs verschillende hekken die openden zonder dat ik iemand zag, kwamen we via een getraliede poort op een binnenterrein waar enkele mannen aan het luchten waren. Ze voetbalden en zaten op bankjes in de zon. In een van de vele gebouwen bevindt zich de zogenaamde 'Crea ruimte', het domein van Boelen. Het deed me denken aan een handvaardigheidlokaal op een school voor voortgezet onderwijs, met in de hoek een keramiekoven en in houten rekken nog onvoltooide werkstukken. Centraal geplaatst staat een bureau dat goed overzicht biedt. Vroeger werkte Boelen hier alleen met kleine groepjes gedetineerden. Toen echter een aantal jaren geleden een goede collega in een andere instelling dodelijk werd verwond, is het standaard procedure geworden dat er altijd een vaste begeleider met de groepen meekomt.

Aanvankelijk werkte Boelen met jeugdige gedetineerden in de leeftijd van 17 tot 23 jaar. Met deze kort gestraften kon hij nooit langer dan een periode van hooguit acht of negen maanden werken. Dat vergt een totaal andere benadering dan werken met langgestraften. Met hen kun je, met behoud van de vereiste professionele afstand, een band opbouwen.

Voor Boelen is de mens belangrijk en niet wat hij op zijn kerfstok heeft. Onlangs vroeg een gedetineerde hem in gebrekkig Nederlands of hij de dood wel eens geroken had, waarop Boelen enigszins onthutst, stilzweeg. "Ik wel" vervolgde de man, "als ik dat ruik, denk ik aan mijn land Afghanistan". Het lijkt me dat dergelijke confrontaties met het verleden van mensen moeilijk van je af te schudden zijn. Boelen erkent dan ook dat dit je wel aan het denken zet. Bang moet je volgens hem in dit werk echter niet zijn; "Als je dat wordt, moet je stoppen".

Ik vroeg hem naar zijn motivatie om met 'boeven' te werken. Het gaat hem vooral om "inzicht in een andere wereld. Het is een beetje gluren, nieuwsgierigheid, maar het is vooral waarachtige interesse. Je werkt eigenlijk nooit met dezelfde groep. Het kan zijn dat plotseling een gedetineerde overgeplaatst wordt en niet meer terugkeert. Anderen komen weer binnen".

Ook voor Boelens eigen beeldende kunst betekent het werken met deze groep een meerwaarde. "Ik werk zelf graag met rotzooi en afval. Dat geeft mij, maar ook de gedetineerde, de kracht van de beperking. In alle opzichten. Het werken hier heeft in al die 33 jaar mijn persoonlijke geluksgevoel enorm verrijkt. Je leert te relativiseren door al die

ellendige, diepe en ruige verhalen die je hier hoort. Je realiseert je hoe goed je het zelf hebt. Het enige dat ik doe, is proberen een positieve relatie op te bouwen. Door te luisteren naar hun verhalen, merk je soms dat ze zich kwetsbaar durven opstellen. Ze maken dan iets dat emotie toont. Dan ben ik blij. Zeker als het iemand is die nog talent heeft ook. Eigenwaarde is belangrijk; door iets te creëren waar anderen enthousiast op reageren, zie je ze groeien en dat is een eerste stap naar mogelijke verandering.”

Veel gevangenen in één

Binnen de Justitiële Inrichtingen Vught zijn verschillende groepen gehuisvest. Zo is daar de ebi (Extra Beveiligde Inrichting) voor vluchtgevaarlijke gedetineerden en een zogenaamde Long Stay waar mensen zitten die hun tbs behandeling (terbeschikkingstelling van de regering, vroeger afgekort als tbr) hebben afgesloten, maar die vrijwel zeker niet in de maatschappij kunnen terugkeren. Verder is er een afdeling voor gedetineerden met een psychische stoornis, een terroristen afdeling en is er een speciale afdeling voor jeugdigen. Bij elkaar opgeteld gaat het hier eigenlijk om allerlei gevangenen in één. Overal zijn hoge muren, tralies, hekken en elektronische beveiliging. Hier wordt gewerkt met mensen van totaal verschillende achtergronden; nooit met een homogene groep. Ook de gedetineerden van de EBI hebben recht op lessen beeldende vorming. Boelen geeft deze dan wel individueel achter een dikke laag kogelvrij glas. “Ook hebben we hier een ‘Drugsaddict unit’ waar mensen verplicht kunsteducatie volgen als onderdeel van hun totale programma. Soms tref je mensen aan die talent hebben. Heel vaak zijn dat degenen die op de ‘individuele begeleiding afdeling’ komen. Dat zijn de krenten in de pap”, vertelt hij met verve. In een lange gang toont hij me een doek van groot formaat, geschilderd door Maylon S. Verspreid over het vlak zie ik losse hoofden met verschillende intense gezichtsuitdrukkingen. Intrigerend. Volgens Boelen is de maker “inmiddels weer op vrije voeten. Ik weet niet of hij doorgaat met schilderen, maar hij heeft een enorm talent”.

Geboeid aan gewerkt

Ontelbare hekken, pasjes en sleutels verder komen we uiteindelijk in het kunstdepot. Hier staan ladekasten met schetsen. Doeken en ingelijste tekeningen staan rijen dik tegen de wanden opgetast. Het depot puilt uit. In hoge stellingkasten staan werkstukken van klei, zeep, hout, steen, papier en kaarsvet. Allemaal op thema gerangschikt. Een afdeling borsten staat naast een rij vagina's die veelal van hout en klei zijn gemaakt; sommige buitengewoon gedetailleerd, andere vrij gestileerd. De opvallendste is wel een geboetseerde vagina met direct aan weerszijden daarvan twee volle borsten. Lekker, alles binnen handbereik. Erotiek is een belangrijk thema voor de mannelijke bevolking in Vught. Verder zie ik hartjes en tegeltjes in alle soorten en maten, met en zonder tekst, muziekinstrumenten, doodshoofden en vrijende stelletjes. Klein, maar indrukwekkend zijn de diersculpturen van zeep.

Boelen toont me mappen vol werk van iemand die 15 jaar geleden met een enorme gedrevenheid prachtige, gedetailleerde tekeningen maakte. Na een lange tussenperiode weer terug in Vught, maakt hij nu nog maar één kleine, verwarde tekening per dag.

Het is vooral de diversiteit aan werk die opvalt en indruk maakt. Sommige werken lijken snel, expressionistisch geschilderd en andere juist heel precies en intiem. Deze bijzondere collectie moet wel uit duizenden objecten bestaan. Soms stelt Boelen er tentoonstellingen mee samen. De meeste kunstenaars worden dan anoniem opgevoerd. Begrijpelijk, maar ook wel jammer, want er zitten schitterende dingen bij. Als gedetineerden hun straf hebben uitgezeten, nemen ze hun werk soms mee. Uit wat achterblijft, selecteert Boelen de meest interessante kunst om te bewaren en uit te lenen voor tentoonstellingen.

Deze collectie toont, volgens Boelen “een tijdsbeeld van ruim 33 jaar ‘Art in Prison’. Een unieke documentatie”. Dankzij zijn persoonlijke gedrevenheid wordt deze kunst binnen de muren van de gevangenis bewaard. Wat buiten de muren bewaard wordt, is een serie portretten van Legs Boelen zelf. Al 25 jaar lang biedt hij vertrekkende gedetineerden aan hun portret te tekenen. Als tegenprestatie vraagt hij om een getekend portret van hem zelf. Zo groeide een niet onaanzienlijke stapel papier waarin Boelen zichzelf geleidelijk 25 jaar ouder ziet worden. Meer rimpels, minder haar, maar steeds met de ogen van een kunstenaar die in de beperking mogelijkheden blijft ontdekken.

PAN project

Het beeldend werken met gedetineerden is de afgelopen tien jaar erg veranderd. De enorme verscheidenheid aan mensen vereist een gedifferentieerde aanpak, deskundigheidsbevordering en aanpassing. Het pan Project (Prison Arts Network) is een Europees netwerk van creatieve werkers in gevangenen die elkaar via de pan site en een journal op de hoogte houden van ontwikkelingen op het vlak van creativiteit en kunsteducatie. Mei 2008 ontmoet

men elkaar in de Bulgaarse hoofdstad Sofia voor de eerste Europese conferentie over kunst in de gevangenis. Legs Boelen is actief bestuurslid van dit netwerk.

Tekst: Frits Gronert

www.artinprison.nl / www.panproject.org

